

СЕКЦІЯ 8
РЕЦЕНЗУВАННЯУКРАЇНЬСЬКА ОСВІТА НА ТЕРЕЗАХ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ¹DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.65.44>**Хазратова Н.В.**д.психол.н., професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет

Проблема, порушена у праці М.М. Слюсаревського, є гостро актуальною. Це зумовлено критичним станом української системи освіти – як вищої, так і середньої. Вітчизняна освіта залишається, з одного боку, принципово не реформованою (а отже, зберігає давні та дошкульні проблеми нерозв'язаними), а з іншого – переважаною псевдореформами. Отже, неупереджений аналіз освіти є як ніколи на часі; без нього її горизонти виглядають доволі туманними. Водночас необхідним та важливим видається дослідження громадської думки щодо освіти. Оскільки реальні та давно назрілі зміни в освіті навряд чи прийдуть з ініціативи влади (вона залишається головним ініціатором псевдореформ і бенефіціаром відсутності реальних змін), то логічно було би очікувати їх ініціювання зі сторони «народу» – пересічних освітян, студентів, учнів та їх батьків. Відсутність такої ініціативи при об'єктивному стражданні від її недоліків могла би привести до небажаних масових поведінкових реакцій (наприклад, пошуку і переважному вибору громадянами освіти за кордоном). Тому вкрай важливо знати громадську думку щодо системи освіти: чи бачать люди в ній якісь проблеми, чи довіряють їй, яким її моделям надають перевагу і т.п.

Особливої актуальності та ваги роботі надає той факт, що вона є першою книгою про громадську думку щодо освіти.

Наукова праця М.М. Слюсаревського «Горизонти освіти і громадська думка» характеризується своєю фундаментальністю. Згідно з кращими науково-психологічними традиціями, визначено усі базові поняття, внаслідок чого термінологічний та категоріальний апарат постає зрозумілим читачеві; проаналізований феномен громадської думки (феномен досить складний і суперечливий), завдяки чому ми розуміємо як «підводні камені», так і орієнтири його адекватного вивчення; розглянуті також проблеми головного методу дослідження –

масового опитування/ анкетування. Ґрунтуючися на результатах цього масштабного аналізу, автор знайомить читача з результатами своїх емпіричних досліджень – багаторічних опитувань громадської думки стосовно стану освіти, як вищої, так і середньої. Особливо цікавою є інтерпретація автором доволі цікавих та змістовних результатів, які були отримані; у роботі їй присвячена значна і цілком виправдана увага.

Великою цінністю роботи є те, що опитування громадської думки щодо освіти становили собою моніторинг, отже, можна відстежувати не лише факти, приміром, довіри чи недовіри до системи освіти або ставлення до освітніх керівників, а й динаміку цих змін. Такий підхід дає змогу побачити досліджуване явище повніше, рельєфніше, а також здійснювати обґрунтований прогноз щодо майбутніх тенденцій.

Структура роботи проста, логічна і відповідає традиціям побудови наукових робіт. Монографія майстерно написана: вона поєднує класично-науковий стиль теоретичного аналізу і доречний публіцистичний стиль інтерпретації результатів та дискусії, що робить цю працю легкою та доступною для прочитання. Захоплення викликає мова автора – багата і барвиста: широта словникового запасу, автентичність і правильність побудови кожного речення передає рельєфність його бачення досліджуваного явища. Принцип викладу матеріалу – від загального до конкретного: спочатку читач дізнається про головні засади вивчення громадської думки щодо освіти, потім про результати різних років досліджень, а тоді – про ставлення громадськості щодо конкретних змін, як-то збільшення кількості років навчання в школі, заміни 5-бальної системи оцінювання на 12-бальну тощо. Така структура полегшує сприйняття тексту і розуміння змісту цієї наукової праці.

Окремо хотілося би зупинитися на тих частинах тексту (його фрагментах), які вида-

¹ Рецензія на монографію Миколи Слюсаревського «Громадська думка і горизонти освіти» (Київ: Талком, 2024. – 352 с.)

ються мені найбільш вдалими. Це, зокрема, розгляд самого явища громадської думки, а також інтерпретація отриманих результатів – громадської думки щодо освіти.

У розділі «Не-ілюзорність громадської думки» М.М. Слюсаревський розглядає різні підходи до неї. Відповідальним завданням, яке він ставить перед собою, є обґрунтування її онтологічного значення, її істотності, відносної стійкості і не-мінливості (без цього, за логікою, не варто було б її й вивчати). Звертає на себе увагу широта охоплення різних наукових джерел: залучені політологічні, соціологічні, соціально-психологічні джерела європейської, американської і вітчизняної традицій. Автор доходить обґрунтованого висновку, що громадська думка про освіту є аж ніяк не ілюзною, хоч і недостатньо артикульованою.

І тоді розмова про сутність громадської думки як феномену природно переходить в обговорення методичних та технічних прийомів опитування, спрямованих на її адекватне виявлення. Паралельно читач дізнається про «супутні» громадській думці явища, які допомагають її виявити. Так, наприклад, пояснюється, для чого вивчається явище поінформованості щодо стану справ у освіті, а також електоральні або освітні наміри. Ні поінформованість, ні наміри не є громадською думкою, але вони допомагають точніше її дослідити. У такий спосіб автор розкриває секрети професії соціального психолога, зокрема, володіння методом масового опитування, вміння ставити додаткові запитання.

Досить цікавими постають тлумачення, надані Миколою Миколайовичем результатам опитувань та їх багаторічній динаміці. Зокрема, це стосується довіри респондентів до вітчизняної освіти (у порівнянні з довірою до церкви, ЗСУ, а також до владних інституцій). Проблема довіри до системи освіти є, на нашу думку, однією з найбільш контраверсійних. Важливо розуміти, чим насправді є довіра – готовністю, наприклад, виконувати те, що рекомендують представники освіти (читати класиків, дотримуватися моралі і т.п.) – чи усвідомленням, що є й «гірші», ще менш варті довіри, державні інституції? І власне можливість порівняння з рівнем довіри до інших інститутів нашого суспільства багато чого пояснює читачеві. Цікаво, що освіта за рівнем довіри має до неї близька до ЗСУ і відносно далека від органів державної влади та інших силових структур. Освіта користується певною довірою серед респондентів,

хоча більшу довіру викликає все ж церква. Динаміка показників довіри до освіти включала в себе «просідання» у 2001-2004 роках, а далі стабільно мала позитивні значення з деякими флуктуаціями. Автор дає вичерпні пояснення цим цікавим фактам.

Заслугує на увагу глибокий, політично виважений порівняльний аналіз ставлення респондентів до освіти і ставлення до різних освітніх керівників. Інтерпретація отриманих результатів переконує нас в чудовому знанні автором політичних реалій і кон'юнктури освітнього керівництва в Україні 2000-х і подальших років.

Як і усі цікаві та змістовні роботи, праця М.М. Слюсаревського спонукає до дискусій. В деяких речах я не згодна з ним, зокрема, у візії вітчизняної освіти як принципово реформованої (це приймається як аксіома і звучить «за кадром»). На мою думку, вітчизняна освіта залишається в тривалій кризі (як і багато інституцій нашого суспільства) внаслідок того, що існуючі проблеми не усунуті, а «гра в реформи» здійснила лише імітацію їх розв'язання, тим самим поглибивши проблеми. Так, середня освіта залишається складною та перевантаженою непотрібною інформацією, принципово недружною до дитини, а вчитель переобтяжується марною, безглуздою бюрократичною працею. Вища освіта залишається неконкурентоздатною, імітаційною, досить корумпованою.

На цьому фоні реформаторство у вигляді суто зовнішніх змін, таких як перехід до 12-річної загальноосвітньої школи, виглядає глумом. Не випадково, мабуть, громадська думка сприймає ці зміни «у багнети». Тим не менше, автор дає доволі логічні та глибокі пояснення цьому негативному ставленню, з якими також можна погодитися.

Утім, схвальна позиція автора щодо реформ в освіті представлена латентно і не є нав'язливою, що дає йому змогу зайняти цілком об'єктивну позицію у своїх оцінках та тлумаченнях.

Наукова монографія М.М. Слюсаревського «Громадська думка і горизонти освіти» є ґрунтовною, фундаментальною, змістовною працею; містить дуже цінний для науки емпіричний матеріал багаторічних досліджень, адекватно і логічно узагальнений і втілений у гарній формі доступного і цікавого викладу. Ця книга належить до тих праць, що пробуджують власне мислення читача і спонукають до дискусій. Рекомендую її до прочитання.